

5. Лібанова Є.М. Низька тривалість життя населення – основний прояв тотальної демографічної кризи в Україні / Є.М. Лібанова // Жур. Акад. мед. наук України – 2007. – С. 411-447.
6. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій : монографія / А.В. Лісовий - К.: Дія.– 2007.– 294 с.
7. Павлов О.І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель : монографія / О.І. Павлов. – Одеса, «Астропринт» . – 2009. – 344 с.
8. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Стат.збірник. – К.: Держстат України, 2012. – 81 с.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. : Тов «Август Трейд» . – 2012. – 559 с.
10. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року. – Черкаська обласна державна адміністрація. – Черкаси.– 2011. – 70 с.
11. Черкаська область у 2003 році: Стат.щорічник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області.– 2004. – С. 314-315
12. Черкаська область у 2011 році: Стат.щорічник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області.– 2012. – С. 318-320.

УДК 311:314 (075.8)

Зайченко В. В.
*к.н. з д.у., доцент кафедри економіки
праці та менеджменту
Кіровоградський національний технічний університет*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНІ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави можна охарактеризувати з точки зору кризових явищ – в економіці, політиці, соціально-гуманітарній сфері. Подібні тенденції спостерігаються й у вітчизняній демографічній ситуації, де, за статистичними даними та даними чисельних досліджень, проявляються негативи й навіть деструктивні явища, що має відображення у структурі населення, сучасному типі відтворення населення, внутрішньоміграційних процесах тощо.

Стан народонаселення, зокрема, якісні його характеристики, є, з одного боку, наслідком стану соціально-економічного розвитку в країні (в окремо взятому регіоні), а з іншого – фактором, що впливає на ситуацію у соціально-економічній сфері, змінюючи її в бік позитиву чи негативу. Тому професійно-кваліфікаційний склад населення, його статеві-вікова структура, економічна активність та інші соціально-демографічні характеристики, все в більшій мірі визначають добробут країни (регіону) та її мешканців.

Розгляд стану та перспектив розвитку демографічної ситуації в країні та регіоні дає можливість прогнозувати негативні тенденції й виявляти проблеми в якісному складі народонаселення та сприяє формуванню ефективної регіональної політики щодо соціально-демографічного розвитку тієї чи іншої території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними питаннями соціально-демографічного розвитку, зокрема, щодо загальних підходів й проблем в цій сфері, займалися такі дослідники як Стешенко В., Кваша А., Позняк О., Глуханова Г. та інші.

Трудовому потенціалові регіонів України, соціально-демографічній характеристиці людських ресурсів присвятили свої праці Варналій З., Тарангул Л., Горленко І., Євтушенко Г. та інші.

Питанням подолання демографічної кризи в Україні, шляхам пошуку реалізації державної політики в цьому напрямку присвятили свої роботи Лібанова Е., Шевчук П., Сімоненко В., Ціщик Р., Черничук Л. та інші.

Існує достатня розробленість загальнонаукової проблематики й основних напрямів розвитку соціально-демографічної ситуації в Україні, але недостатньо розглядалися вузькорегіональна проблематика демографічного розвитку, основні тенденції й специфіка змін в структурі народонаселення, зокрема, Кіровоградської області.

Постановка завдання. Метою та завданнями даної статті є розгляд демографічної ситуації у регіоні на прикладі Кіровоградської області на основі виявлення та аналізу даних, які впливають на демографічні показники; характеристика основних тенденцій і особливостей зазначеної ситуації та розробка рекомендацій щодо її покращення в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна ситуація як прояв особливостей

відтворення населення за основними його процесами в конкретному часі й місці (регіоні, країні) в сьогоденні України характеризується як несприятлива. Аналіз низки досліджень [1; 3; 5; 7] дозволяє окреслити основні проблеми демографічного розвитку держави:

- погіршення стану здоров'я населення, проблеми його старіння;
- зниження народжуваності;
- негативні явища у формуванні та розвитку сім'ї;
- зміни у шлюбно-сімейній сфері;
- суттєва диференціація рівня демографічного розвитку регіонів;
- проблеми регулювання міграційних процесів.

Зазначені проблеми демографічного розвитку мають прояв, в тій чи іншій мірі, і в Кіровоградській області, де спостерігається звуження демографічної бази відтворення трудового потенціалу внаслідок трудової еміграції населення працездатного віку, відбувається скорочення тривалості життя, погіршення вікової структури й, в перспективі, скорочення народонаселення й трудових ресурсів.

Щорічне збільшення інтенсивності процесів зовнішньої міграції працездатної частини населення в країні близького і дальнього зарубіжжя, низькі темпи відтворення населення, зростання показників старіння населення, збільшення загальної кількості пенсіонерів, щорічне погіршення показників здоров'я людей як молодших, середніх, так і старших вікових груп, низька тривалість життя, особливо чоловіків, у всіх регіонах держави – характерні явища щодо стану трудового потенціалу України [1].

Основні тенденції щодо зміни чисельності народонаселення можна змалювати за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Чисельність населення в Україні та в Кіровоградській області станом на 1 січня

Рік	Показник	
	Україна, млн. осіб	Кіровоградська область, тис. осіб
2002	48,5	1133,1
2003	48,0	1115,7
2004	47,6	1100,0
2005	47,3	1083,9
2006	46,9	1067,2
2007	46,6	1053,1
2008	46,4	1039,7
2009	46,1	1027,0
2010	46,0	1014,8
2011	45,8	1010,0
2012	45,6	1002,4

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про тенденцію зменшення населення як в Україні в цілому, так і Кіровоградській області, зокрема. Так, за останні 11 років чисельність населення в Україні зменшилася з 48,5 млн. осіб до 45,6 млн. осіб, що становить 6,0 %. У Кіровоградській області зменшення становить 130,7 тис. осіб або 11,5 %.

Відтворення населення є одним із головних процесів відтворення суспільства. Тенденції щодо процесів відтворення населення в кількісній градації дають показники народжуваності та смертності, що представлені в наступній таблиці 2.

Аналізуючи показники таблиці 2, слід зазначити, що в цілому загальна кількість померлих осіб перевищує загальну кількість народжених, така негативна тенденція спостерігається як по Україні, так і по Кіровоградській області. Проте, починаючи з 2006 року, можна спостерігати тенденції підвищення інтенсивності рівня народжуваності, але це не компенсує втрат від смертності, яка, хоча і має тенденції до зниження, залишається на загрозово високому рівні.

Серед смертності населення за зовнішніми причинами найбільша частка смертей припадає на «випадки отруєнь, спричинені отруйними речовинами» – і більшість цих смертей відбулося через «випадки отруєння та дії алкоголю» [8, с. 315], що свідчить про негативні явища, пов'язані з алкоголізацією населення області. На другому місці причин смертності від зовнішнього впливу перебуває «навмисне самоушкодження», що вказує на негативні психологічні стани значної частки осіб у складі населення Кіровоградської області.

Щодо розподілу населення за статтю та віком в області відбувається старіння населення як «зверху», за рахунок зростання чисельності людей похилого віку, так і «знизу», – через постійне скорочення кількості дітей у результаті зниження народжуваності [2; 5; 6; 9].

Таблиця 2

Рівень народжуваності, смертності та природного приросту населення в Україні та Кіровоградській області

Показник	Рік									
	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість народжених, тис. осіб										
Україна	385,1	408,6	427,3	430,1	460,4	472,7	510,5	512,5	497,7	502,6
Кіровоградська область	9,1	9,2	9,4	9,0	9,7	10,1	10,5	10,9	10,4	10,5
Кількість померлих, тис. осіб										
Україна	758,1	765,4	761,3	758,2	758,1	762,9	762,2	706,7	698,2	664,6
Кіровоградська область	20,8	20,1	19,9	20,2	19,1	19,2	19,3	17,8	17,4	16,6
Природний приріст (скорочення)										
Україна	-373,0	-356,8	-334,0	-328,1	-297,7	-290,2	-251,7	-194,2	-200,5	-162,0
Кіровоградська область	-11,7	-10,9	-10,5	-11,2	-9,3	-9,1	-8,7	-6,9	-7,0	-6,1

Джерело: [6,9]

Демографічна ситуація, що склалася в регіоні, цілком обґрунтовано викликає занепокоєння. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і падіння народжуваності стали характерними ознаками демографічних процесів, які відбувалися у перше десятиліття ХХІ ст.

Висока дітородна активність населення формується за рахунок молодого вікового складу населення. Тому, збільшення частки людей старших вікових груп в області є важливим структурним фактором, що впливає на зниження загальних коефіцієнтів народжуваності та підвищення загального коефіцієнта смертності [2; 6; 8; 9]. Високим часткам людей похилого віку відповідає низька частка дітей.

На сьогодні в Україні існує ціла низка проблем у сфері сімейних стосунків, яка безпосередньо пов'язана з демографічною ситуацією в країні. Це, передусім, втрачені традиції багатодітності, значна кількість розлучень, дитяча безпритульність, тенденція до не узаконення шлюбів, що призводять до народження дітей-напівсиріт [3; 5].

Подібну ситуацію маємо й у Кіровоградській області, де, наприклад, кількість шлюбів хоча й перевищує кількість розлучень, але частка розлучень має достатньо високий показник (таблиця 3) [2].

Таблиця 3

Кількість шлюбів і розлучень у Кіровоградській області

Рік							
2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість шлюбів (на 1000 жителів)							
6,1	6,9	7,1	8,7	6,2	6,1	5,8	7,2
Кількість розлучень (на 1000 жителів)							
5,0	4,5	4,3	4,2	4,0	3,3	2,8	1,4

На високому рівні знаходиться показник частки дітей, народжених жінками, які не перебували у законному шлюбі (таблиця 4) [8], причому вищим виявився цей відсоток у сільській місцевості.

Таблиця 4

Частка дітей, народжених жінками, які не перебували у законному шлюбі (відсотків до загальної кількості народжених)

Показник	Рік					
	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Усього	16,8	23,6	31,4	29,3	30,6	33,4
у міських поселеннях	13,5	19,9	27,1	24,2	25,3	27,7
у сільській місцевості	21,6	28,4	38,3	38,0	39,4	41,8

На формування сучасного та перспективного трудового потенціалу в Україні та регіоні мають вплив загальні негативні тенденції соціально-економічного й демографічного розвитку.

Одним з визначальних чинників скорочення населення є трудова міграція, що набула характеру демографічної проблеми. Виникнення трудової міграції зумовлене кризовими явищами у соціально-економічній сфері та економічними труднощами перехідного періоду, безробіттям та неповною зайнятістю, низькими доходами працівників та затримками з виплатою заробітної плати й пенсійних видатків. Так, внаслідок реорганізації підприємств, розвитку підприємництва, розширення можливостей започаткування власного бізнесу деяка частина громадян вбачає у трудовій міграції швидкий шлях щодо збільшення свого доходу та в подальшому можливість заснувати й розвинути власний бізнес.

Переміщення населення може бути пов'язане із зміною місця проживання, можливі й сезонні виїзди на заробітки. Відомо, що у міграції беруть участь переважно люди молодших вікових груп. У місцях їх прибуття зростає частка молоді, а відповідно, і можливості покращення демографічної ситуації (створення сім'ї, зростання народжуваності, зменшення частки населення старшого віку, а отже, і загальних коефіцієнтів смертності). Протилежні наслідки міграції населення спостерігаються у районах вибуття мігрантів [4]. Міграційні процеси у Кіровоградській області мають специфіку, яку змальовує таблиця 5.

Таблиця 5

Міграційний рух населення у 2011 році

Показник	Осіб			На 1000 наявного населення		
	Число прибулих	Число вибулих	Сальдо міграції	Число прибулих	Число вибулих	Сальдо міграції
Усі напрямки міграції	17114	17788	-674	16,9	17,6	-0,7
внутрішньорегіональна міграція	9161	9161	х	9,0	9,0	х
міжрегіональна міграція	7348	8371	-1023	7,3	8,3	-1,0
міждержавна міграція	605	256	349	0,6	0,3	0,3

Сальдо міжрегіональної міграції має негативний показник, що свідчить про втрати населення Кіровоградської області і в напрямку міграційного руху населення [2]. Міждержавна міграція в області хоча й має позитивний показник (це вказує на відносну привабливість регіону для певної категорії громадян інших держав), але незначний та не компенсує загальні міграційні втрати населення.

У 2011 році спостерігаємо наступні тенденції (таблиця 6).

Таблиця 6

Міграційний рух населення за 2011 рік

Абсолютні дані прибулих, вибулих, міграційного приросту населення, осіб						
Показник	У межах регіону			Зовнішня міграція		
	число прибулих	число вибулих	приріст	число прибулих	число вибулих	приріст
Кіровоградська область	8439	8439	х	7151	8599	-1448
у тому числі						
Кіровоград (міськрада)	2527	2164	363	1383	1718	-335
м. Кіровоград	2465	2072	393	1360	1697	-337
Знам'янка (міськрада)	48	180	-132	51	227	-176
м. Знам'янка	32	168	-136	35	217	-182
Олександрія (міськрада)	780	485	295	800	797	3
м. Олександрія	659	420	239	738	760	-22
Світловодськ (міськрада)	174	173	1	559	501	58
м. Світловодськ	161	164	-3	441	468	-27

Рівень внутрішньорегіональної міграції населення Кіровоградської області свідчить про притік населення в обласний центр, є позитивне сальдо міграції у містах обласного підпорядкування (значний показник у м. Олександрія, менший у м. Світловодськ). Дещо інші показники стосовно зовнішньої міграції: м. Кіровоград, м. Олександрія та м. Знам'янка мають негативне сальдо міграції і лише м. Світловодськ – позитивне.

За даними головного управління статистики у Кіровоградській області за 2011 рік міграційний приріст населення відбувся за рахунок міських поселень, у сільській місцевості спостерігається хоча й незначне (-14 осіб), але скорочення населення.

Необхідно зосередити увагу ще на одній характеристиці міграційної ситуації: якщо на початку 90-х років міграція за кордон з метою заробітку була спричинена зупиненням підприємств, багатомісячними затримками з виплатою заробітної платні, зростаючим безробіттям, то на даний час метою (мотиваційним «рушієм») міграції за кордон у більшості випадків є підвищення добробуту – сімейного чи особистого, фінансування навчання, вирішення житлового питання тощо.

Через відносно покращення економічної ситуації (у докризовий період) безробіття та невиплати зарплатні дещо втратили значення мотиваційних факторів міждержавної міграції. Натомість, виїздити за кордон примушує стан у матеріальному забезпеченні робочої сили, коли роботу знайти можна, але прожити на запропонований заробіток чи вирішити за рахунок нього життєво важливі матеріальні проблеми – неможливо.

Тому, робоча сила в умовах глобалізації економіки стає більш мобільною, має ширші можливості знайти більш прийнятні умови роботи за показниками матеріального забезпечення. Однак, слід також зазначити, що на сьогоднішній день намітились тенденції щодо повернення закордонних трудових мігрантів, мотивуючими факторами при цьому виступають як мовний бар'єр, так і складнощі з соціальною адаптацією до відмінних від вітчизняних умов, а також невисокі за європейськими мірками доходи мігрантів та зміни політики європейських держав щодо трудової міграції.

Окреслений стан речей щодо демографічного розвитку Кіровоградської області вказує на необхідність поглиблення системної роботи над демографічною ситуацією у формі державних й регіональних програм.

В Україні виконується низка програм у галузі охорони здоров'я, здійснюються певні заходи щодо соціального захисту уразливих верств населення, материнства та дитинства. Але у широкому контексті демографічні проблеми є більш всеохоплюючими і стосуються не лише забезпечення здоров'я, соціального захисту чи формування ефективного ринку праці.

Розв'язання демографічної кризи, забезпечення сталого демографічного розвитку та нормалізація відтворення населення є довготривалим і складним процесом. Слід розуміти, що зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якісної структури народонаселення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу.

Пріоритетними завданнями демографічного розвитку регіону можна визначити:

- зосередження уваги на малозабезпечених верствах населення й старшому поколінні, через розвиток мережі служб соціального сервісу та медичного обслуговування громадян похилого віку;
- зниження смертності у працездатному віці через: отруєння й травми; новоутворення; захворювання органів дихання; хвороби системи кровообігу; інфекційні захворювання; нещасні випадки; самоушкодження;
- зменшення міграційного відтоку населення, зокрема з обласного центру й малонаселеної сільської місцевості через створення робочих місць і умов зайнятості населення;
- зниження смертності немовлят шляхом створення сучасних організаційних й технічних умов надання медичних послуг;
- створення соціальних й матеріальних стимулів для заохочення до народження другої (третьої і більше) дитини.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити наступні висновки.

На території Кіровоградської області склалася негативна демографічна ситуація, пов'язана з процесом депопуляції народонаселення. Так, за останні 11 років чисельність населення в Україні зменшилася з 48,5 млн. осіб до 45,6 млн. осіб, що становить 6,0 %, то в Кіровоградській області зменшення становить 130,7 тис. осіб або 11,5 %.

Незважаючи на те, що, починаючи з 2006 року, рівень народжуваності дещо зріс, цей показник не може компенсувати втрат від смертності.

Основними причинами розвитку негативних тенденцій є скорочення тривалості життя, погіршення вікової структури і, в перспективі, скорочення народонаселення та, зокрема, трудових ресурсів, а також високий рівень міграції населення.

Серед причин, що спонукають населення області мігрувати, у тому числі і за кордон, є незадоволеність заробітною платою; відсутність роботи за фахом; необхідність терміново заробити значні кошти; скорочення робочих місць; надлишкова підготовка кадрів з високим рівнем кваліфікації.

Для розв'язання демографічних проблем необхідним є формування політики подальшого розвитку, яка б сприяла розширеному відтворенню населення, забезпечувала збільшення тривалості його активного трудового періоду, формувала сприятливі умови для всебічного розвитку шлюбно-сімейних стосунків, сприяла поліпшенню стану здоров'я населення і зниженню його смертності, особливо у працездатному віці.

Одним з основних шляхів подолання демографічних проблем в області та в країні загалом є зниження рівня захворювань населення та смертності дітей до одного року, зміни життя населення, забезпечення функціонування сім'ї на всіх її етапах життєдіяльності за рахунок створення розвинутої

соціальної інфраструктури, державних та недержавних служб соціальної допомоги. Не менш важливим є посилення уваги соціально незахищеним верствам населення й людям похилого віку.

На сучасному етапі розвитку демографічної ситуації актуальною є необхідність поглиблення системної роботи над демографічною ситуацією у формі запровадження й реалізації державних та регіональних програм, що сприятимуть якісному покращенню демографічних показників.

Література

1. Дослідження соціально-демографічних проблем в Україні з метою розробки з науково обґрунтованих комплексних демографічних прогнозів (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К. : ВД «Стилос» . – 2007. – 132 с.
2. Кіровоградщина в цифрах у 2011 році / Статистичний довідник. За ред. Дівель Л. Б. – Кіровоград: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Кіровоградській області. – 2012. – 160 с.
3. Малиш Н. А. Демографічні аспекти соціально-гуманітарного розвитку [Електронний ресурс] / Н. А. Малиш. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej8/doc_pdf/malysh.pdf.
4. Муромцева Ю.І. Демографія : навчальний посібник / Ю. І. Муромцева – К. : Кондор. – 2009. – 300 с.
5. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К. : АДЕФ-Україна. – 2008. – 288 с.
6. Регіони України 2011. Частина 1. / Статистичний збірник. За ред. Осауленка О. Г. – К. : Державний комітет статистики України. – 2011. – 358 с.
7. Ринки праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи» . – 2004. – 491 с.
8. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2011 рік / За ред. Дівель Л. Б. – Кіровоград: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Кіровоградській області. – 2012. – 535 с.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. Осауленка О. Г. – К. : Державний комітет статистики України. – 2012. – 559 с.
10. Черничук Л. В. Демографічна політика: основні вектори в умовах кризи [Електронний ресурс] / Л. В. Черничук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpen/2009_5.

УДК 338.242.2

Артеменко Л.П.,
канд. економ. наук, доцент
Клюквіна М.С.,
аспірантка

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємств як об'єкт управління представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, що направлені на забезпечення конкурентних переваг підприємства задля збереження та посилення власних конкурентних позицій на внутрішньому та міжнародному ринках. Проте для українських підприємств управління їх конкурентоспроможністю все ще залишається новою сферою в загально корпоративному управлінні підприємствами. Так, більшість очільників вітчизняних компаній зводить дану управлінську функцію до мінімуму, при цьому іноді «переформатовуючи» її у процес збереження наявних конкурентних позицій на ринку. Саме тому такі аспекти як формування загально-корпоративної стратегії, безпосередньо організація процесу управління конкурентоспроможністю, а також врахування соціальних та психологічних моментів вищезгаданих процесів залишається мінімально ефективною. Ситуація, що, в свою чергу, пов'язана з актуалізацією важливості формування загально корпоративного соціально-орієнтованого підходу до управління підприємствами, на сьогоднішній день змушує керівництво